

Otázky náboženské svobody ve vyjádřeních dvou posledních papežů

Monika Menke

Oblast svobody svědomí, náboženské svobody a ochrany lidských práv je v současnosti opět aktuální, především v kontextu vzniku nových vln netolerance, fundamentalismu či xenofobie v různých kulturách, evropskou civilizaci nevyjímaje. Apoštolský stolec se k těmto otázkám dlouhodobě vyjadřuje, především formou různých intervencí u mezinárodních organizací (OSN,¹ Rada Evropy, OBSE), při zahraničních cestách papežů, při setkání s diplomaty atp. Náboženství by v tomto rozměru nemělo být tím, co rozděluje, ale spíše nástrojem míru, dialogu a kooperace mezi národy. Příspěvek si všímá některých významných vyjádření v této oblasti u emeritního papeže Benedikta XVI. i současného papeže Františka. Oba papežové se k otázkám náboženské svobody vyjadřují také nepřímou, prostřednictvím svých diplomatů, tato vyjádření však nejsou předmětem naší analýzy.

1. ZAKOTVENÍ NÁBOŽENSKÉ SVOBODY V CÍRKEVNÍ NAUCE

Jedním z přelomových dokumentů Druhého vatikánského koncilu byla deklarace o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*, od jejíhož vyhlášení v prosinci r. 2015 uběhlo 50 let. Ta vymezuje předmět náboženské svobody jako základní a vrozené právo každé lidské osoby, založené v její důstojnosti.² Náboženská svoboda pak neznamená pouhou pasivní toleranci náboženství, přesahuje svobodu konat obřady a účastnit se

---

¹ Zde je Apoštolský stolec pozorovatelem od března 1964 a vysílá sem své zástupce.

² Srov. II. Vatikánský koncil, *Deklarace o náboženské svobodě Dignitatis humanae*, ze dne 7. 12. 1965, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995, s. 557–574 (dále *DH*), čl. 2. Z teologického pohledu je důstojnost lidské osoby založena ve stvoření člověka k Božímu obrazu. Tato důstojnost je základem všech lidských, občanských, sociálních i kulturních lidských práv a církev hájí tato práva v úplnosti. Příspěvek je ovšem zaměřen pouze na otázky náboženské svobody, proto se dalšími lidskými právy nezabýváme.

jších. Obsahuje v sobě také právo hlásat, učit, konvertovat, zapojovat se do veřejného života. Náboženská svoboda není pouhým individuálním právem – má také veřejný, skupinově žitý rozměr.³ Hranice této svobody vyplývá z morální zásady osobní a společné odpovědnosti za společnost, ze spravedlnosti a lidskosti, s respektem k právům jiných lidí.⁴

Mezi typické projevy náboženské svobody patří: svoboda rodičů ve výchově dětí podle náboženského přesvědčení a ve výběru prostředků pro tuto výchovu, výuka náboženství, konání veřejných bohoslužeb, slavení svátků a dodržování dnů klidu, zřizování charit a diakonií, svoboda nebýt nucen v rovině osobní, občanské nebo sociální konat úkony v rozporu s vlastní vírou, svobodu církví mít vlastní hierarchii a vzdělávat své duchovenstvo, svoboda v užití komunikačních prostředků atp. Tento směr (náboženská svoboda základním lidským právem) se pak také nese celým pontifikátem obhájce lidských práv Jana Pavla II.⁵ Také *Katechismus katolické církve* (s odvoláním na DH, čl. 2) definuje náboženskou svobodu jako požadavek neoddělitelný od lidské důstojnosti a požaduje její ochranu ze strany občanské společnosti.⁶ Veřejná moc má chránit náboženskou svobodu potřebnými garancemi (především právními prostředky) a také vytvářet nutné hranice jejího užívání, čemuž nejlépe vyhovuje nábožensky neutrální stát.⁷ Záruky náboženské svobody jsou obsaženy ve smlouvách mezi subjekty mezinárodního práva, specificky především mezi státy a Apoštolským stolcem (konkordáty). Evropská ochrana náboženské svobody je poskytována především na rovině Rady Evropy (Council of Europe). Pro úplnost uvedme, že Evropská úmluva o lidských právech charakterizuje náboženskou svobodu v čl. 9. v některých aspektech podobně,⁸ stejně jako Charta základních práv Evropské

---

³ Srov. DH 4.

⁴ Srov. DH 7.

⁵ Srov. Michaela MORAVČÍKOVÁ, *Lidské práva, kultura a náboženství*, Praha: Leges, 2014, s. 163–165. V centru papežova zájmu je člověk a jeho důstojnost. Tuto problematiku pak rozvíjí ve svých projevech k mezinárodním organizacím (např. Poselství Jana Pavla II. představitelům signatářských zemí Helsinského závěrečného aktu z 1. 9. 1980; Poselství Jana Pavla II. účastníkům setkání „K evropské ústavě“ z 20. 6. 2002, čl. 3, a v dalších vystoupeních).

⁶ Srov. *Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001 (dále KKC), č. 1738.

⁷ Srov. Damián NĚMEC, *Konkordátní smlouvy Svatého stolce s postkomunistickými zeměmi (1990–2008)*, Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2010, s. 57.

⁸ „Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod“ (Řím 4. 11. 1950), čl. 9.: 1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; toto právo

unie v čl. 10, vyhlášená 7. prosince 2000 a do komunitárního práva začleněná podpisem Lisabonské smlouvy 13. prosince 2007 zástupci všech 27 členských států EU.⁹

2. CHARAKTERISTIKA PONTIFIKÁTŮ BENEDIKTA XVI. A FRANTIŠKA

Pro celkové hodnocení obou pontifikátů bude potřebný historický odstup a nadhled, proto se zde pokusíme pouze charakterizovat základní rysy dosavadního působení těchto papežů. Josef Ratzinger se stal papežem 19. 4. 2005 a přijal jméno Benedikt XVI. V úřadu setrval do 28. února 2013, kdy ze zdravotních důvodů na úřad rezignoval. Obdobně jako jeho předchůdce podnikal mnoho apoštolských cest, hlavními tématy jeho pontifikátu byly oblasti liturgie, morálky, ochrany života, otázky ekumenismu i vztahů s jinými náboženstvími. Byl papežem konzervativního směřování a hlubokých teologických zdůvodnění. Z jeho nedůležitějších publikací uvedme tři encykliky (*Deus caritas est* v r. 2006, *Spe salvi* v r. 2007 a *Caritas in veritate* v r. 2009), apoštolskou posynodální exhortaci *Sacramentum caritatis* (po zasedání biskupského synodu o eucharistii ve dnech v říjnu 2005), motu proprio *Summorum pontificum* (červen 2007), které umožňuje slavení liturgie mimořádným způsobem podle misálu sv. Jana XXIII. z roku 1962. V oblasti ekumenismu zdůrazňoval duchovní ekumenismus, který je podmínkou pozdějšího dorůstání k ekumenismu praktickému a důležitost teologického dialogu

---

zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů. 2. Svoboda projevat náboženské vyznání a přesvědčení může podléhat jen omezením, která jsou stanovena zákony a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných. http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf [cit. 11. 5. 2015].

⁹ „Charta základních práv Evropské unie,“ čl. 10,1–2: „Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním úkonů a zachováváním obřadů. 2) Právo odmítnout vykonávat vojenskou službu z důvodu svědomí se uznává v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují výkon tohoto práva.“ Srov. http://www.euroskop.cz/gallery/6/2090-charta_zakladnich_prav_1.pdf [cit. 11. 5. 2015].

mezi církvemi.¹⁰ V oblasti mezináboženského dialogu se věnoval především dialogu s židy a muslimy (i když se nevyhnul některým kontroverzím a nepochopením). Konzervatismus se u něj očekával, nicméně jeho pontifikát charakterizuje také snaha o dokončení rozhovorů o smíření s lefébristickým hnutím či vystupování vůči relativismu dnešního světa s poukazem na to, že pravda existuje a je poznatelná. Svoji papežskou službu završil překvapivě, když se rozhodl z úřadu dobrovolně odstoupit.

Poté, co Benedikt XVI. rezignoval, se jeho nástupcem stal v březnu 2013 Argentinec Jorge Mario Bergoglio SJ, první Američan a první jezuita v dějinách na papežském stolci, který přijal jméno František. Svoji první encykliku *Lumen fidei* zveřejnil v červenci 2013. Po synodu o nové evangelizaci (říjen 2012) vydal apoštolskou exhortaci *Evangelii gaudium*, ve které vybízí k nové evangelizaci a vyslovuje se zde též k mezináboženskému dialogu.¹¹ V roce 2013 svolal biskupskou synodu o rodině, která se ve dvou etapách (podzim 2014 a podzim 2015) zabývala tématy, souvisejícími s působením rodiny v dnešním světě. Papež František se zaměřuje především na otázky sociální oblasti a charity, sám žije skromně, podporuje využívání moderních technologií pro hlásání evangelia. V oblasti mezináboženského dialogu se vyslovuje především k otázkám vztahu s islámem. Netají se tím, že změny se musí dotknout i římské kurie a papežského úřadu, vybízí k dialogu uvnitř církve i větší otevřenosti církve vůči světu. Důsledně se snaží aplikovat cestu církevní sociální nauky.

---

¹⁰ BENEDIKT XVI., „Promluva k účastníkům plenárního zasedání Papežské rady pro jednotu křesťanů ze dne 12. 12. 2008,“ http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2008/december/documents/hf_ben-xvi_spe_20081212_plenaria-chrstuni.html [cit. 13. 5. 2015].

¹¹ Papež FRANTIŠEK, *Apoštolská exhortace Evangelii gaudium o hlásání evangelia v současné době* ze dne 24. 11. 2013, http://www.bip.cz/STAZENI/DOKUMENTY/pastor_texty/Radost-evangelia.pdf, čl. 250–254 [cit. 11. 5. 2015]: K islámským zemím adresuje tato slova: „prosím a pokorně žádám tyto země, aby vzaly v potaz svobodu, které se těší muslimští věřící v západních zemích a zajistily křesťanům svobodu, aby mohli slavit svou liturgii a prožívat svoji víru. Tváří v tvář případům násilného fundamentalismu, jež nám působí starosti, nás musí náklonnost k autentickým věřícím islámu vést k tomu, že se vyvarujeme nevraživého zobecňování, protože pravý islám a náležitá interpretace koránu se staví proti každému násilí.“

3. VYJÁDRĚNÍ BENEDIKTA XVI. TÝKAJÍCÍ SE NÁBOŽENSKÉ SVOBODY

V prosinci 2005 připomněl Benedikt XVI. v promluvě před polední modlitbou 40. výročí vydání *Dignitatis humanae*, zdůraznil náboženskou svobodu jako individuální i skupinové právo a nutnost jejího zachování a ochrany při respektování oprávněných potřeb veřejného pořádku. Náboženská svoboda je odvozena od zvláštní důstojnosti člověka, který jediný ze všeho stvoření je schopen vytvářet svobodně a vědomě vztah se svým Stvořitelem. Z této důstojnosti pak vyplývá morální povinnost člověka hledat pravdu a rozvíjet i tento bytostný náboženský rozměr. Toto učení je stále velmi aktuální, protože i přes snahu o ochranu náboženské svobody není dosud respektována všude buď ze strany politické moci, nebo i méně zřetelnými způsoby – kulturní převahou agnosticismu a relativismu.¹²

Ve svém prvním poselství ke Světovému dni míru v roce 2006 Benedikt XVI. navazuje na své předchůdce, „papeže a velké mírotvůrce“ Pavla VI. a Jana Pavla II., poukazuje na to, že jeho zvolené jméno Benedikt, které přijal v den své volby na Petrův stolec, odkazuje na jeho trvalé úsilí o mír.¹³ Nicméně samu otázku náboženské svobody neřeší, poukazuje na lidská práva obecně a právo člověka na mír.

O tématu křesťanských kořenů evropské civilizace, potřebnosti jejich uvědomění a k pozici církví a náboženských společností ve veřejné diskuzi se papež Benedikt XVI. vyslovil v projevu k účastníkům setkání organizovaného Evropskou lidovou stranou (2006).¹⁴

¹² BENEDIKT XVI., „Promluva ze dne 4. prosince 2005 – Anděl Páně,“ http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/angelus/2005/documents/hf_ben-xvi_ang_20051204_it.html [cit. 11. 5. 2015].

¹³ Jak v kontextu sv. Benedikta z Nursie, patrona Evropy, tak i jeho předchůdce, papeže Benedikta XV., jenž v srpnu 1917 odsoudil první světovou válku jako „zbytečné krveprolití“ a zasadil se o to, aby byly všemi uznány vyšší důvody pro mír.

¹⁴ Srov. BENEDIKT XVI., „Projev k účastníkům setkání organizovaného Evropskou lidovou stranou,“ 30. března 2006, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2006/march/documents/hf_ben-xvi_spe_20060330_eu-parliamentarians.html [cit. 11. 6. 2015]: Uvědomí-li si Evropa své křesťanské kořeny, bude s to nabídnout bezpečnou orientaci pro volbu svých občanů a obyvatel, podpoří jejich vědomí, že patří ke společné civilizaci, a bude živit snahu všech utkat se se současnými výzvami pro lepší budoucnost. Když církev nebo náboženské společnosti vstupují do veřejné diskuse, vyjadřující výhrady nebo zdůrazňující některé zásady, neznamená to projev netolerance či zasahování; tyto zásahy jsou totiž zaměřeny pouze na osvětlení svědomí, kterému umožňují konat svobodně a odpovědně podle autentických potřeb sprave-

O svobodě vyznání a roli civilních autorit v demokratickém státě, kde mají zajistit skutečnou svobodu všech věřících a umožnit jim svobodně si uspořádat život vlastní náboženské komunity, papež mluvil v projevu k diplomatickému sboru na nunciatuře v Ankaře během své apoštolské cesty do Turecka v listopadu 2006.¹⁵

Ve svém poselství ke Světovému dni míru v roce 2007, jehož tématem je lidská osoba jako srdce pokoje, zdůraznil papež nutnost respektování důstojnosti každé lidské bytosti, tedy i to, že s osobou nelze libovolně disponovat. Právo na náboženskou svobodu zde uvádí člověka do vztahu s transcendentálním principem, který ji odnímá lidské libovůli. Papež zde apeluje na odpovědnost těch, kdo mají politickou, technickou či ekonomickou moc, a opakuje, že církev v každé situaci je a musí zůstat ochráncem práv každé lidské osoby.¹⁶ Připomíná křesťanům jejich zodpovědnost za společenský řád, když říká, že se mají stát neúnavnými tvůrci pokoje a odhodlanými ochránci důstojnosti lidské osoby a jejich nezczitelných práv nejenom modlitbou, ale i službou a aktivitou.¹⁷

Jedním z nejdůležitějších projevů papeže Benedikta XVI. k oblasti lidských práv i k tomuto tématu byl přednesen 18. dubna 2008 na Všeobecném shromáždění OSN v New Yorku. Zdůraznil primární povinnost každého státu chránit své obyvatele od těžkého porušování lidských práv. Všeobecnou deklaraci lidských práv označil jako výsledek konvergence různých náboženských a kulturních tradic, se záměrem umístit lidskou osobu do středu institucí, zákonů a společnosti. Na jedné straně stojí univerzální lidská práva, na druhé lidská osoba jako předmět těchto práv. Lidská práva v sobě musí zahrnovat právo na náboženskou svobodu, chápanou v rozměru individuálním i komunitárním. Plná záruka náboženské svobody nesmí být omezována, musí věnovat náležitou pozornost veřejnému rozměru náboženství (tedy k roli věřících při budo-

---

dnosti, i když by to mohlo znamenat konflikt s osobní mocí či osobními zájmy. Co se týče katolické církve, zásadní význam jejích zásahů ve veřejné oblasti je ochrana a prosazování důstojnosti osoby.

¹⁵ Srov. BENEDIKT XVI., „Promluva k diplomatickému sboru na apoštolské nunciatuře v Ankaře během své apoštolské cesty do Turecka,“ 28. listopadu – 1. prosince 2006, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/fr/speeches/2006/november/documents/hf_ben-xvi_spe_20061128_diplomatic-corps.html [cit. 12. 5. 2015].

¹⁶ Srov. BENEDIKT XVI., „Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2007,“ čl. 4., <http://tisk.cirkev.cz/dokumenty/poselstvi-papeze-benedikta-xvi-k-oslave-svetoveho-dne-miru-2007> [cit. 10. 5. 2015].

¹⁷ Tamtéž, čl. 16.

vání společenského řádu). Tento svůj úkol věřící naplňují svou účastí v mnoha iniciativách, sahajících od univerzit, vědeckých institucí a škol, k organizacím pro zdravotní péči a charitu, poskytujícím služby chudým a lidem na okraji společnosti.¹⁸

Ve své třetí encyklice *Caritas in veritate* o integrálním rozvoji člověka v lásce a v pravdě, v části o rozvoji současného člověka, upozorňuje na jeho náboženský rozměr, který nemůže být opomíjen a zdůrazňuje *právo na náboženskou svobodu*. Násilí, boje a konflikty ve jménu Boha, opět narůstající v současné době, jsou zástěrkou touhy po moci a bohatství. Především terorismus s fundamentalistickým pozadím brzdí autentický rozvoj a brání vývoji národů k většímu sociálně-ekonomickému a duchovnímu blahu, blokuje dialog mezi národy a odčerpává velké zdroje z jejich mírového a civilního nasazení. V rozporu s těmito potřebami rozvoje národů je i programová náboženská lhostejnost či praktický ateismus. Záruku pravého rozvoje člověka vidí v Bohu, který ho stvořil ke svému obrazu, založil rovněž jeho transcendentní důstojnost a živí jeho touhu růst k Bohu, který ho miluje. Když stát toleruje, vyučuje nebo dokonce ukládá formy praktického ateismu, odnímá svým občanům morální a duchovní sílu nezbytnou pro integrální rozvoj člověka a brání jim, aby s novou dynamikou činili pokroky ve svém nasazení za velkodušnější odpověď člověka na božskou lásku.¹⁹ Při popisu vztahu mezi kulturou a náboženstvím upozorňuje, že náboženská svoboda neznamená náboženský indiferentismus a neznamená ani to, že všechna náboženství jsou si rovna. Nositelé veřejné moci musí při vytváření sociální spravedlnosti rozlišovat mezi přínosy kultur a náboženství: kritériem je pravda a láska.²⁰ Upozorňuje na negativní důsledky při popírání práva veřejně vyznávat své náboženství a zasazovat se o to, aby pravda víry utvářela také veřejný život:

Vylučování náboženství z veřejného prostoru stejně tak jako na druhé straně náboženský fundamentalismus brání lidem setkávat se mezi sebou a spolupracovat na pokroku lidstva. Veřejný život je tak ochuzován o motivace a politický život

¹⁸ Srov. BENEDIKT XVI., „Promluva v OSN ze dne 18. 4. 2008,“ http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2008/april/documents/hf_ben-xvi_spe_20080418_un-visit.html [cit. 11. 5. 2015].

¹⁹ Srov. BENEDIKT XVI., *Encyklika Caritas in veritate o integrálním rozvoji člověka v lásce a v pravdě* ze dne 29. června 2009, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009 (dále *CiV*), čl. 29.

²⁰ Srov. *CiV*, čl. 55.

dostává utiskovatelskou a agresivní tvář. Lidským právům hrozí, že nebudou respektována buď proto, že budou zbavena svého transcendentního základu, anebo proto, že se nebude uznávat osobní svoboda. V laicismu i ve fundamentalismu se ztrácí možnost plodného dialogu a prospěšné spolupráce mezi rozumem a náboženskou vírou.²¹

V poselství ke světovému dni míru v roce 2011 papež Benedikt XVI. akcentuje téma náboženské svobody jako cesty k míru. Je to jeho nejrozsáhlejší obrana náboženské svobody, proto si dovolíme uvést několik citací:

V náboženské svobodě se projevuje specifičnost lidské osoby, která díky ní může zaměřit svůj osobní život i život společnosti na Boha, v jehož světle se plně chápe totožnost, smysl i cíl osoby. Popírat nebo svévolně omezovat takovou svobodu znamená pěstovat omezený pohled na lidskou osobu. Zatemňovat veřejnou roli náboženství znamená vytvářet společnost, která je nespravedlivá, protože není úměrná pravé přirozenosti lidské osoby. To znamená, že se znemožňuje prosazování autentického a trvalého míru v celé lidské rodině.²²

Připomíná některé myšlenky z *Dignitatis humanae*, když hovoří o poutu mezi svobodou a lidskou důstojností:

Náboženská svoboda stojí u počátku svobody morální. Otevřenost k pravdě a dobru, otevřenost k Bohu zakořeněná v lidské přirozenosti skutečně poskytuje plnou důstojnost každému člověku a je zárukou plné vzájemné úcty mezi lidmi. Náboženskou svobodu je proto třeba chápat nejen jako ochranu před donucováním, ale ještě více jako schopnost uspořádávat svá rozhodování podle pravdy.²³

Papež ukazuje na specifické místo náboženské svobody mezi ostatními lidskými právy, právě protože vychází z lidské důstojnosti:

Mezi základními právy a svobodami zakořeněnými v důstojnosti osoby se náboženská svoboda těší zvláštnímu postavení. Když se náboženská svoboda uznává, je důstojnost lidské osoby respektována u svého kořene a v národech se posiluje étos a jejich instituce. Když se naopak náboženská svoboda popírá a když se zkouší bránit lidem ve vyznávání jejich náboženství nebo víry a žít v souladu s ní, uráží se tím lidská důstojnost a zároveň se ohrožuje spravedlnost a mír, které jsou za-

²¹ Tamtéž, čl. 56.

²² BENEDIKT XVI., „Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2011,“ čl. 1, <http://tisk.cirkev.cz/dokumenty/poselstvi-benedikta-xvi-k-44-svetovemu-dni-miru/> [cit. 10. 5. 2015].

²³ Tamtéž, čl. 3.

loženy na správném sociálním řádu vytvářeném ve světle Nejvyšší Pravdy a Nejvyššího Dobra. V tomto smyslu je náboženská svoboda ziskem i pro politickou a právní kulturu. Je základním dobrem.²⁴

Benedikt XVI. také upozorňuje na nebezpečí zneužití náboženské svobody k maskování skrytých zájmů, jako např. svržení nastoleného pořádku, hromadění zdrojů anebo držení moci nějakou skupinou. Fanatismus, fundamentalismus a praktiky odporující lidské důstojnosti nelze ospravedlnit nikdy, a tím méně, jsou-li vykonávány ve jménu náboženství. Vyznávání nějakého náboženství nelze zneužívat ani ukládat silou.²⁵ Ochrana náboženství se uskutečňuje skrze ochranu práv a svobod náboženských skupin. Vedoucí osobnosti velkých světových náboženství a osoby zodpovědné za státy by měly obnovit své úsilí o prosazování a ochranu náboženské svobody, zvláště o ochranu náboženských menšin, které neznamenají hrozbu pro identitu většiny, ale naopak dávají příležitost k dialogu a vzájemnému obohacení.²⁶

V posledním poselství ke Světovému dni míru v roce 2013 s tématem „Blahoslavení tvůrci pokoje“ o náboženské svobodě papež znovu zdůrazňuje pozitivní rozměr tohoto práva:

K základním lidským právům pro mírový život národů patří také právo jednotlivců i komunit na náboženskou svobodu. V dané historické chvíli se jeví jako stále důležitější, aby se toto právo prosazovalo nejen z hlediska negativního, tedy jako svoboda od – například od závaznosti a od nucení při volbě svého náboženství –, ale i z hlediska pozitivního při jejích různých artikulacích, jako svoboda pro – například svoboda svědčit o svém náboženství, hlásat a sdělovat jeho nauku, vykonávat výchovné, dobročinné a pomáhající činnosti, které dovolují aplikovat náboženské předpisy; existenční svoboda a svoboda působení pro společenské organizace strukturované podle vlastních naukových principů a institucionálních cílů. Bohužel i v zemích starobylé křesťanské tradice se množí události zapříčiněné náboženskou nesnášenlivostí, zaměřenou zvláště vůči křesťanství i vůči těm, kdo jednoduše mají na sobě identifikační znaky svého náboženství.²⁷

Shrňme-li postoje papeže Benedikta XVI. k náboženské svobodě, můžeme konstatovat, že se nezaměřuje se pouze na dílčí aspekty, ale

---

²⁴ Tamtéž, čl. 5.

²⁵ Tamtéž, čl. 7.

²⁶ Tamtéž, čl. 13.

²⁷ BENEDIKT XVI., „Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2013,“ čl. 4, <http://tisk.cirkev.cz/ze-zahranici/poselstvi-benedikta-xvi-ke-svetovemu-dni-miru-2013/> [cit. 10. 5. 2015].

zdůrazňuje tuto svobodu celkově a koncepčně: jako lidské právo vycházející z přirozenosti člověka. Z této důstojnosti vyvozuje náboženskou svobodu jako základní mezi lidskými právy. Toto ontologické východisko ve zdůvodňování náboženské svobody současně ukazuje přesah tohoto práva do roviny společnosti. Připomíná, že nejde pouze o právo, které má být garantováno zákonodárcem (protože je nositelem této moci), ale zdůvodňuje takovou ochranu právě lidskou přirozeností a stvořením člověka k Božímu obrazu. V encyklice *Caritas in veritate* navíc upozorňuje i na to, že křesťané jsou v současnosti náboženskou skupinou, která trpí největším počtem pronásledování kvůli víře. Tento fakt nelze pouze pasivně přijímat, protože je to urážkou Boha, urážkou lidské důstojnosti, ohrožením míru a integrálního lidského rozvoje. Takovým oslabováním křesťanství jsou oslabovány i uvedené hodnoty, především důstojnost a svoboda člověka, jako základ všech ostatních svobod.

4. PAPEŽ FRANTIŠEK A OTÁZKA NÁBOŽENSKÉ SVOBODY

Současný papež František na porušování základních lidských práv (především práva na život a náboženské svobody) nejprve jen krátce upozornil ve svém prvním poselství ke světovému dni míru z roku 2014, věnovanému bratrství jako cestě k míru.²⁸

V promluvě k účastníkům sympozia o náboženské svobodě, konaného v Římě v červnu 2014, papež František opět připomněl základy obsažené v *Dignitatis humanae*: mezinárodní společenství i jednotlivé státy jsou vybízeny, aby nacházely právní nástroje k ochraně náboženské svobody, která je nejen právem, jež vnitřně patří k lidské přirozenosti a její důstojnosti svobodné bytosti, ale je také indikátorem zdravé demokracie a jedním ze základních zdrojů legitimacy státu. Rozum rozpoznává v náboženské svobodě základní právo člověka, které odráží jeho nejvyšší důstojnost, totiž možnost hledat pravdu a přilnout k ní, a také neodmyslitelnou podmínku rozvinutí vlastního potenciálu. Náboženská svoboda se netýká jenom myšlení a soukromého kultu. Je to svoboda žít – soukromě i veřejně – podle etických principů odpovídajících nalezené pravdě. Je to velká výzva v globalizovaném světě, kde slabé myš-

---

²⁸ Srov. Papež FRANTIŠEK, „Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2014,“ čl. 1, <http://tisk.cirkev.cz/res/data/169/019165.pdf?seek=1> [cit. 10. 5. 2015].

lení, jež je určitou nemocí, snižuje obecnou etickou úroveň a ve jménu falešného pojmu tolerance pronásleduje ty, kteří brání pravdu o člověku a její etické důsledky.²⁹

Při své apoštolské cestě do Albánie v září 2014 papež František upozornil na to, že není možné zneužívat náboženství k porušování lidských práv a náboženské svobody, i na to, že pokojné soužití mezi různými náboženskými komunitami v Albánii je nedocenitelným dobrem pro mír a rozvoj.³⁰ Při setkání s náboženskými představiteli země pak zdůraznil, že náboženská svoboda není jen právo, jež může být zaručeno pouze panujícím legislativním systémem, který je rovněž nezbytný, nýbrž obecný prostor, prostředí úcty a spolupráce, které je zapotřebí vytvářet za účasti všech, včetně těch, kteří žádné náboženské přesvědčení nemají. Vychází z osobní důstojnosti člověka jakékoliv náboženské tradice, na kterého nemá být vyvíjen nátlak, protože pravda sama o sobě se prosadí svou silou a v zaměření na společné dobro, které umožňuje náboženská svoboda.³¹

O důstojnosti člověka, ochraně jeho práv i náboženské svobodě, o možnosti svobodně vyjadřovat svoji víru, o tom, že není možné k člověku přistupovat pouze jako k ekonomické síle, hovořil papež František

²⁹ Papež FRANTIŠEK, „Promluva k účastníkům mezinárodního symposia o náboženské svobodě pořádaného římskou univerzitou LUMSA“ ze dne 20. 6. 2014, http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/june/documents/papa-francesco_20140620_liberta-religiosa.html [cit. 10. 4. 2015].

³⁰ Papež FRANTIŠEK, „Setkání s diplomaty a politiky v prezidentském paláci v Tiraně“ dne 21. 9. 2014, http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/september/documents/papa-francesco_20140921_albania-autorita.html [cit. 10. 5. 2015].

³¹ Papež FRANTIŠEK, „Setkání s náboženskými představiteli Albánie“ dne 21. 9. 2014, http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/september/documents/papa-francesco_20140921_albania-leaders-altre-religioni.html [cit. 10. 4. 2015].: „Za prvé to znamená spatřovat v každém muži i ženě, včetně těch, kteří nepatří k vlastní náboženské tradici, nikoli soupeře, a tím méně nepřátele, nýbrž bratry a sestry. Kdo si je jist vlastními přesvědčeními, nemá zapotřebí druhého nutit a vyvíjet na něho nátlak. Ví, že pravda má vlastní zářivou sílu. Všichni jsme na této zemi poutníky a na této svojí cestě v touze po pravdě a věčnosti nežijeme jako autonomní a soběstačné entity, ani jako jedinci, ani jako národnostní, kulturní či sociální skupiny, nýbrž závisíme jedni na druhých a jsme si svěřeni do vzájemné péče. Každá náboženská tradice musí z vlastního nitra umět vydávat počet z existence druhého. Druhý postoj spočívá ve snaze o obecné dobro. Kdekoli přilnutí k vlastní náboženské tradici umožní rozmach přesvědčivější, velkodušnější a nezištnější služby pro celou společnost, tam je autenticky uplatňována a rozvíjena náboženská svoboda. Ta se pak jeví nejenom jako prostor legitimně nárokované autonomie, ale také jako určitý potenciál obohacující lidskou rodinu svým postupným uplatňováním. Čím více sloužíme druhým, tím jsme svobodnější!“

ve své promluvě v Evropském parlamentu v listopadu 2014. Ochranu lidských práv papež chápe jako centrální úkol Evropské unie. Společné budování Evropy se nesmí točit kolem hospodářských otázek, ale kolem posvátnosti lidské osoby.³²

Náboženskou svobodu jako základní lidské právo papež připomenul i v homilii při kanonizaci Josefa Vaze na Srí Lance v lednu 2015. Každý musí mít možnost svobodně sám či s jinými hledat pravdu, projevovat svoje náboženské přesvědčení a nesmí být v tomto omezován či zastrašen. Tento světec ukázal, že je důležité překonat náboženské rozpory ve službě míru. Právě uctívání Boha nevede k diskriminaci, nenávisti a násilí, ale k respektu k posvátnosti života, důstojnosti a svobody ostatních lidí.³³

Na tiskové konferenci v Manile při apoštolské cestě na Filipíny na otázku francouzského novináře Sébastiena Maillarda (po útoku na redakci Charlie Hebdo), kam až může zajít svoboda projevu, která je také základním lidským právem, papež odpovídá, že jak svoboda vyznání, tak svoboda projevu jsou zásadními právy, které je nutné chápat v kontextu. Každý má právo praktikovat své náboženství ve svobodě a bez urážek. Není možné urážet, vypovídat válku a zabíjet ve jménu vlastního náboženství. Ve jménu Boha nelze zabíjet, to je něco úchylného. Co se týče svobody projevu, má každý z nás nejenom svobodu, nýbrž také právo vyslovit, co myslí, aby napomohl obecnému dobru (např. poslanci zákonodárných sborů), ale tuto svobodu musíme užívat tak, aniž bychom zraňovali. Každé náboženství, které respektuje lidský život a lidskou bytost, má svou důstojnost. Na závěr své odpovědi papež uvádí záměrně mezní příklad, aby sdělil, že ve svobodě projevu není možné hrubě provokovat a nelze překročit určité hranice.³⁴ Při této příležitosti také vybízí k odpovědnosti novinářů a *principu ohleduplnosti*.

³² Papež FRANTIŠEK, „Promluva ve Štrasburku v Evropském parlamentu“ dne 25. 11. 2014, http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141125_strasburgo-parlamento-europeo.html [cit. 10. 4. 2015].

³³ Papež FRANTIŠEK, „Homilie ze dne 14. 1. 2015,“ http://m2.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2015/documents/papa-francesco_20150114_srilanka-filippine-omelia-canonizzazione.html [cit. 10. 5. 2015].

³⁴ Srov. Papež FRANTIŠEK, tisková konference dne 19. 1. 2015, http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/january/documents/papa-francesco_20150115_srilanka-filippine-incontro-giornalisti.html [cit. 10. 5. 2015]: „Pokud třeba i můj přítel pronese nadávku na adresu mé matky, náleží mu rána pěstí. Není možné provokovat a hanobit víru druhých.“

Několik dalších výroků k náboženské svobodě souvisí s papežovou návštěvou Spojených států amerických v září 2015. Dne 24. 9. 2015 František, jako první papež v historii, promluvil ve Washingtonu ke Kongresu USA. Zdůraznil, že při budování USA sehrála důležitou roli různá náboženská vyznání, vyzdvihl čtyři osobnosti USA, které charakterizoval čtyřmi sny: Lincoln – svoboda, Martin Luther King – svoboda v pluralitě a bez vyloučených, Dorothy Dayová – sociální spravedlnost a lidská práva, Thomas Merton – schopnost dialogu a otevřenost Bohu.³⁵ Následující den papež promluvil na 70. valném shromáždění OSN v New Yorku, kde zdůraznil, že k udržitelnému rozvoji je nutné, aby ti, kteří řídí společnost, zabezpečili pro všechny alespoň minimální duchovní a materiální prostředky k důstojnému životu a k založení a obživě rodiny. V praktické rovině minimum pojmenoval takto: příbytek, práce a půda; a na duchovní rovině uvádí svobodu ducha, která zahrnuje náboženskou svobodu, právo na výchovu a další občanská práva.³⁶ Nejvýrazněji téma papež akcentoval na setkání za náboženskou svobodu v Independence National Historic Park ve Filadelfii (26. 9. 2015).³⁷ Petrův nástupce označil toto setkání za jeden z vrcholných momentů svojí návštěvy ve Spojených státech amerických a pronesl při té příležitosti poměrně obsáhlou promluvu. Vyšel v ní právě z Deklarace nezávislosti, která „stvrдила, že všichni muži a ženy jsou stvořeni jako sobě rovni a jsou nadáni svým Stvořitelem jistými nezczizitelnými právy a že vlády existují proto, aby chránily tato práva“. Náboženskou svobodu zde charakterizuje nejen jako lidské právo, ale jako způsob utváření našeho jednání s bližními s odlišným přesvědčením a jako ideál mezináboženského dialogu. Obdobně jako jeho předchůdce zde popisuje individuální i kolektivní rozměr náboženské svobody, ovšem upozorňuje také na to, že tento pojem

³⁵ Srov. Papež FRANTIŠEK, „PROMLUVA V KONGRESU USA,“ <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=22440> [cit. 13. 10. 2015]: „Národ může být považován za velký, pokud hájí svobodu, jako to činil Lincoln, pokud pěstuje kulturu umožňující lidem „snít“ o plných právech pro všechny bratry a sestry, jak o to usiloval Martin Luther King, pokud se zasazuje o spravedlnost a bojuje za utlačované, jak to činila Dorothy Dayová svojí neúnavnou prací, která byla plodem víry, stávající se dialogem a rozsévající pokoj v kontemplativním stylu Thomase Mertona.“

³⁶ Papež FRANTIŠEK, „Promluva na 70. valném shromáždění OSN,“ <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=22443> [cit. 13. 10. 2015].

³⁷ Papež František se setkal s filadelfskou komunitou imigrantů (především z Latinské Ameriky) v Národním historickém parku nezávislosti, který byl vybudován na památku podpisu Deklarace nezávislosti (a později Ústavy Spojených států amerických) 4. července roku 1776 v tomto městě.

transcenduje obě sféry. Náboženská dimenze jako součást lidské kultury má být tím, co umožňuje člověku vytvářet cestu dialogu a tolerance.³⁸

Vyjadřování papeže Františka v otázkách náboženské svobody je tedy zaměřeno spíše na dílčí aspekty tohoto lidského práva, a to s důrazem na inkulturaci a kontextualizaci, přičemž je jeho přístup více fenomenologický. Je tak především papežem aplikace a spontaneity než hlubokých teologických úvah a zdůvodnění. Forma jeho vyjadřování je také více emocionální, chápáno z pozitivního hlediska. Jako úkol křesťanů v této oblasti chápe mezináboženský dialog, který je nutnou podmínkou světového míru. Dialog má vycházet ze sdílení běžných lidských radostí a bolestí a schopnosti přijímat druhé v jejich odlišném způsobu života, myšlení a vyjadřování. V otázce náboženské svobody je papež nucen odpovídat na aktuální situaci ve světě a své odpovědi směřuje do kontextu tohoto základního práva a sociálního dialogu. Zdůrazňuje, že otázka hranic jednotlivých lidských práv může být vyřešena, pouze vychází-li naše úvaha z důstojnosti konkrétních osob a těchto práv jako celku. V tomto rozměru také navazuje na svého předchůdce Benedikta XVI. Nově pak zdůrazňuje nutnost pro náboženské skupiny vytvářet zdravě pluralitní hodnoty v současném globalizovaném světě, snažícím se povrchně unifikovat odlišnosti a tradice. Také více hovoří o nutnosti vyjasnění vlastní identity jako základu pro efektivní dialog, který má být hlavním nástrojem proti extrémismu a fundamentalismu současné společnosti.

---

³⁸ Papež FRANTIŠEK, „Promluva ve Filadelfii,“ 26. 9. 2015, http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150926_usa-liberta-religiosa.html [cit 18. 10. 2015]: Náboženská svoboda je „základním právem, které utváří způsob, jakým sociálně i osobně jednáme se svými bližními, jejichž náboženská přesvědčení jsou jiná než naše. Je to ideál mezináboženského dialogu.... Zahnuje v sobě právo klanět se individuálně i společně Bohu podle svého svědomí. Náboženská svoboda však svojí povahou transcenduje místa náboženského kultu, jakož i sféru jednotlivců a rodin. [...] Žijeme v době globalizace technokratického paradigmatu (*Laudato si'*, 106), který vědomě usiluje o jednorozměrnou uniformitu a snaží se v povrchním úsilí o jednotu eliminovat všechny difference a tradice. Náboženská vyznání mají proto právo a povinnost dát na srozuměnou, že je možné vytvořit společnost, v níž „zdravý pluralismus, který opravdu respektuje druhé a hodnoty jako takové (*Evangelii gaudium*, 255) jsou cennými spojení v úsilí o obranu lidské důstojnosti a cestou míru pro náš raněný svět“.

ZÁVĚR

Hodnotíme-li četnost i formu vyjadřování těchto papežů k otázce náboženské svobody, můžeme říci, že ve srovnání se svým předchůdcem papežem Janem Pavlem II. se oba jeho nástupci vyjadřují méně výrazně, nicméně se ve svých projevech nevyhýbají otázce lidských práv obecně ani konkrétně otázce náboženské svobody. Spíše než ucelené pojednání (např. ve formě encykliky či adhortace) pro tato svá prohlášení více využívají aktuálních příležitostí, při nichž je připomínají. Obvykle to bývá v kontextu světového dne míru, slaveného každoročně 1. ledna. Vyjádření obou papežů se často vrací k formulacím *Dignitatis humanae*, nicméně jsou odlišná ve svých důrazech. Benedikt XVI. se k náboženské svobodě vyjadřuje častěji také při svých dalších promluvách, např. k diplomatickému sboru u Apoštolského stolce, či v případech výročí dokumentů, souvisejících s těmito otázkami, nebo při svém vystoupení v OSN. Při poselství ke světovým dnům míru 2008 a 2009 se sice papež zaměřil na oblast rodiny, lidstva a chudoby, v roce 2010 na ochranu stvoření a solidaritu, ale v poselství v roce 2011 se opět vrátil k oblasti náboženské svobody. Tento proslov je, společně s projevem v OSN v roce 2008, jeho nejucelenější obhajobou tohoto práva. Je tomu tak pro důraz na společenský, veřejný rozměr tohoto základního lidského práva stejně jako na jeho ukotvení v lidství jako takovém. Papežovy úvahy v tomto směru jsou hluboce teologicky zakotveny (především teologická antropologie) a podloženy argumenty. Náboženská svoboda je podle něj vepsána do lidské přirozenosti (je tedy bytostně spojená s lidskou osobou). Chápe ji jako právo, patřící k člověku jako takovému, a z tohoto výchozího bodu zdůvodňuje nutnost veřejné ochrany tohoto práva ve všech kulturách.

Papež František se v této oblasti více zaměřuje na konkrétní aspekty náboženské svobody než na prohlubování pojmu jako takového. Již při nástupu do úřadu akcentoval spíše oblast aplikace: sociální otázky, bratrství, solidaritu, soucit s chudými a lidmi na okraji společnosti. Zaměřuje se také na otázky zasvěceného života, milosrdenství, služby. Zdá se také, že k otázce náboženské svobody se doposud vyjadřuje méně často než jeho předchůdce, a to spíše v kontextu jiných témat i aktuální společensko-politické situace. To jistě může být způsobeno jak tím, že jeho priority se koncentrují spíše kolem sociálních otázek, tak samozřejmě krátkostí jeho dosavadního působení v úřadu papeže. Také způsob vyjadřování i formulace učení u papeže Františka je odlišný. Odráží

skutečnost, že více než teologem a teoretikem byl a je člověkem praxe, pastýřem. Spíše než o povrchnost ovšem jde o bezprostřednost a schopnost oslovit, což u jeho předchůdce bylo složitější. Právě způsob, jakým současný papež František oslovuje média, a tím i současný svět, je možností, jak se obrana náboženské svobody z úst papeže může opět dostat na přední místa společenských diskuzí a reflexí.

Questions of Religious Freedom in the Observations of the Last Two Popes

Keywords: Christianity; Culture of Peace; Holy See; Religious Freedom; Human Rights; Pope; Benedict XVI; Francis

Abstract: The article analyzes the expressions of Pope Benedict XVI and Pope Francis on the topic of religious freedom. It summarizes their main emphases and evaluates their attitudes. The pontificate of Pope Benedict XVI strongly supported human rights issues and religious freedom is therefore characteristic of this theme. This Pope focused on humanity and its dignity, emphasizing the transcendental foundation of human rights. Pope Francis places different emphases in this area, especially social and charity, in the context of current international relations and new forms of abuse and protection of religious freedom. The way he addresses contemporary secular society may also be a new impetus for discussion about freedom of conscience and religious freedom in search of a balance between fundamental human rights (e.g. freedom of speech vs. freedom of religion).

Mgr. Monika Menke, Th.D.
Katedra církevního práva
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
monika.menke@upol.cz